

Research Article

<https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1031814/FullText>

Leveling The Touristic Villages of East Azarbaijan Province, based on the Development of Entrepreneurship, in order to Clarify the Rural Entrepreneurship Policies

Aytak Davari¹, Mohsen Ranjbar^{2*} & Ali Tavakolan³

1. Ph.D Candidate, Department of Geography, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Geography, Yadgar Imam Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

3. Assistance Professor, Department of Geography, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author: Email: dr.mranjbar@gmail.com

Receive Date: 11 January 2023

Accept Date: 07 February 2020

ABSTRACT

Introduction: Nowadays, entrepreneurship has become a key policy for developing countries. In addition, the development of tourism in villages with potential, can play an important role in improving the conditions of entrepreneurship among local residents. In this regard, investigating the level of entrepreneurship development in the touristic villages of East Azerbaijan, in order to explain rural entrepreneurship policies, is the aim of the present research.

Research Aim: Regarding the mentioned goal, the goal of the research is of an applied-developmental type, and it is analytical-descriptive and inferential in nature.

Methodology: The extent of the villages' enjoyment of entrepreneurship development was measured according to the checklist that filled out by experts. The items of the checklist were included: provision of various products and services, variety and flexibility of products and services, use of local employees, existence of stores and market space, poverty reduction and growth of village economy and self-sufficiency of villagers, participation of local people in entrepreneurship, and existence of appropriate infrastructure.

Studied Areas: The geographical scope of this research is the touristic villages of East Azerbaijan.

Result: based on the studies conducted from the initial survey, 8 villages, that had the highest frequency compared to the other villages, were selected as the selected villages. Finally, by using AHP model and with the help of effective indicators in the development of entrepreneurship, the selected villages were prioritized.

Conclusion: The results indicated that the highest rate of entrepreneurship development occurred in Kandavan village (final weight 0/242) and the lowest rate of entrepreneurship development occurred in Kordasht village (final weight 0/051).

KEYWORDS: leveling, Policy, Tourism, Development, Entrepreneurship, Hierarchical Analysis Process, East Azerbaijan

فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
دوره ۱۹، شماره ۲ (پیاپی ۶۷)، تابستان ۱۴۰۳
شاپای چاپی ۵۹۶۸-۲۵۳۵ شاپای الکترونیکی ۵۹۵۸-۲۵۳۸
<http://jshsp.iaurasht.ac.ir>
صص. ۱۳-۱

<https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1031814/FullText>

مقاله پژوهشی

سطح‌بندی روستاهای گردشگری پذیر استان آذربایجان شرقی، بر مبنای توسعه‌یافتگی کارآفرینی، به منظور تبیین سیاست‌های کارآفرینی روستایی

آی تک داوری^۱، محسن رنجبر^{۲*}، علی توکلان^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. دانشیار، گروه جغرافیا، واحد یادگار امام، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. استادیار، گروه جغرافیا، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: Email: dr.mranjbar@gmail.com

تاریخ دریافت: ۲۱ دی ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۸ بهمن ۱۴۰۱

چکیده

مقدمه: امروزه کارآفرینی تبدیل به یک سیاست کلیدی برای کشورهای در حال توسعه شده است. ضمن اینکه توسعه گردشگری نیز در روستاهای دارای پتانسیل می‌تواند نقش مهمی در بهبود شرایط کارآفرینی در بین ساکنان محلی ایجاد کند. در همین راستا، بررسی سطح توسعه یافتگی کارآفرینی در روستاهای گردشگری پذیر آذربایجان شرقی، در راستای تبیین سیاست‌های کارآفرینی روستایی، هدف پژوهش حاضر قرار گرفته است.

هدف: در راستای هدف یاد شده، هدف پژوهش از نوع کاربردی - توسعه‌ای است و از بعد ماهیت، تحلیلی - توصیفی، استنباطی است.

روش‌شناسی تحقیق: به منظور بررسی میزان برخورداری روستاها از توسعه کارآفرینی، از چک‌لیستی تکمیل شده توسط کارشناسان استفاده گردید. گویه‌های مورد نظر این چک‌لیست شامل: ارائه محصولات و خدمات مختلف، تنوع و انعطاف‌پذیری محصولات و خدمات، استفاده از کارکنان بومی، وجود فروشگاه‌ها و فضای بازار، کاهش فقر و رشد اقتصاد روستا و خودکفایی روستاییان، مشارکت مردمی در کارآفرینی، وجود زیرساخت‌های مناسب بوده است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: قلمرو جغرافیایی این پژوهش، روستاهای گردشگری پذیر آذربایجان شرقی می‌باشد.

یافته‌ها: مطالعات صورت گرفته از نظرسنجی اولیه، ۸ روستا نسبت به بقیه بیشترین فراوانی را در معرفی داشتند و به عنوان روستاهای نمونه انتخاب گردیدند. در نهایت با استفاده از مدل AHP و به کمک شاخص‌های مؤثر در توسعه کارآفرینی، نسبت به اولویت‌بندی روستاهای منتخب اقدام شد.

نتایج: نتایج حاکی از این بوده است که بیشترین میزان توسعه کارآفرینی در روستای کندوان (وزن نهایی ۰/۲۴۲) و کمترین میزان توسعه‌یافتگی کارآفرینی در روستای کردشت (وزن نهایی ۰/۰۵۱) رخ داده است.

کلیدواژه‌ها: سطح‌بندی، سیاست، گردشگری پذیر، توسعه‌یافتگی، کارآفرینی، فرایند تحلیل سلسله مراتبی، آذربایجان شرقی

مقدمه

صنعت گردشگری متشکل از زمینه‌های تجاری مختلف است که خدمات مختلفی را به گردشگران ارائه می‌دهد (Zhang et al., 2020). تجارت گردشگری شامل خدمات تجاری حمل و نقل، کسب و کار اقامت، اپراتورهای گردشگری، آژانس‌های مسافرتی گردشگری، تبلیغات گردشگری و تجارت تبلیغاتی، مشاغل مرتبط با بیمه مسافرتی و امور مالی، تجارت غذا و نوشیدنی، تجارت سرگرمی، پارک طبیعی و بازدید حیات وحش است. نیز، برگزاری کنسرت‌ها، تئاتر، تجارت بازی، سازماندهی همایش‌ها و جلسات تجاری، مشاغلی که تولید و مبادله کالاهای مسافرتی را در بر می‌گیرند (Wang et al., 2022). توسعه بخش گردشگری روستایی در ارتباط با حوزه کارآفرینی به عنوان یکی از راهبردهای توسعه ملی و منطقه‌ای شناخته شده است (Güzel et al., 2021). این حوزه به عنوان کاتالیزوری در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند بر مشکلات مرتبط با رشد اقتصادی، نابرابری‌های اجتماعی و هزینه‌های بالای ایجاد اشتغال غلبه کند (Figueroa-Domecq et al., 2020). در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، کارآفرینان در بخش گردشگری در حال افزایش هستند، فرآیندی که به دولت‌ها کمک می‌کند تا قدرت صنایع کوچک و متوسط^۱ را در راستای کاهش نرخ بیکاری جامعه محلی و کاهش فقر تقویت کند (Aquino, 2022).

در ارتباط با اهمیت و ضرورت انجام چنین پژوهشی، بایستی ابتدا از تقابل و تضاد اقتصاد روستایی و شهری در ایران، که در دهه‌های معاصر همواره به سود شهرها و به زیان روستاها بوده است، اشاره نمود. این تقابل در قالب روندهای جمعیتی شاخص‌های اشتغال و بیکاری و ترکیب بخش‌های مختلف اقتصادی متجلی شده است و در ادامه به آن‌ها پرداخته شده است: در حال حاضر ۷۴ درصد^۲ جمعیت کشور در محدوده‌های شهری و ۲۶ درصد^۳ در نواحی روستایی سکونت دارند. این آمار برای استان آذربایجان شرقی ۷۲ درصد در محدوده‌های شهری و ۲۸ درصد در نواحی روستایی است. به لحاظ جمعیتی در طول ۴۰ سال گذشته نرخ رشد جمعیت روستایی به صورت سالانه برابر ۰/۳۷ درصد بوده است، این رشد در دوره یاد شده برای شهرهای کشور معادل ۳/۳۵ درصد بوده است. بخش مهمی از رشد یاد شده متأثر از مهاجرت جمعیت روستا-شهری بوده است، جمعیتی که عمدتاً در بخش خدمات غیرتولیدی مشغول به کار می‌شوند. به صورت کلی، نرخ اشتغال و بیکاری کلی^۴ کشور به ترتیب ۸۷ درصد و ۱۳ درصد بوده است. این نرخ‌ها برای محدوده‌های شهری برابر با ۸۶ و ۱۴ درصد و برای محدوده‌های روستایی معادل ۸۹ درصد و ۱۱ درصد است. همان‌گونه که مشاهده می‌گردد، نرخ اشتغال روستایی همواره بالاتر از محدوده‌های روستایی کشور بوده است. نرخ‌های یاد شده برای استان آذربایجان شرقی به عنوان نمونه مورد مطالعه نیز صدق می‌کند (شهر: اشتغال ۸۵ درصد و بیکاری ۱۵ درصد و روستا: اشتغال ۸۹ درصد و بیکاری ۱۱ درصد). همچنین، به لحاظ گروه‌های اقتصادی، ترکیب اشتغال در بخش‌های مختلف اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۵ بدین قرار بوده است (بر اساس تعداد شاغلین هر بخش): ۵۰/۱ درصد خدمات، ۳۱/۹ درصد صنعت و ۱۸ درصد کشاورزی. برای بخش روستایی ترتیب یاد شده بدین قرار است: ۵۲/۸ درصد بخش کشاورزی، ۲۲/۴ درصد بخش صنعت و ۲۲/۸ درصد بخش خدمات. در مقابل در سطح شهرهای کشور، ۵/۹ درصد در بخش کشاورزی، ۳۴/۲ درصد در بخش صنعت و ۵۹/۷ درصد در بخش خدمات اشتغال دارند، در سطح استان آذربایجان شرقی، به عنوان نمونه مورد مطالعه، وضعیت به مشاهده شده به همین منوال بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). بدین ترتیب، مشاهده می‌گردد که بخش کشاورزی در سطح روستاهای کشور غلبه مطلق دارد. علیرغم اهمیت این بخش در تولید کشور، مشکلات مختلفی را در ارتباط با اشتغال این بخش می‌توان بر شمرده: اما، عدم اطمینان و مخاطرات مرتبط با بخش کشاورزی (بلایای طبیعی، آفات، کاهش قیمت محصولات و ...)، فصلی بودن^۵ فعالیت‌های کشاورزی، به همراه دشواری‌های فعالیت در این بخش و مواردی مانند محرومیت و عدم برخورداری از خدمات بهداشتی-درمانی، آموزشی و رفاهی ساکنین روستایی به مهاجرت به نواحی شهری و ترک روستا اقدام نمایند. یکی از مواردی که

1. Small and Medium Industries (SMIs)

۲. برابر با ۵۹،۱۴۶،۸۴۷ نفر در سال ۱۳۹۵

۳. برابر با ۲۰،۷۳۰،۶۲۵ نفر در سال ۱۳۹۵

۴. محاسبه شده بر مبنای تقسیم جمعیت شاغل-جمعیت بیکار تقسیم بر جمعیت فعال بالای ۱۰ سال در سال ۱۳۹۵.

می‌تواند در راستای توزیع بهینه جمعیت و آمایش سرزمینی، ماندگاری جمعیت و کاهش مهاجرت و تراکم‌های افسارگسیخته جمعیت‌های شهری عمل نماید، افزایش ماندگاری جمعیت در محدوده‌های روستایی است. در این راستا، خلق موقعیت‌های کارآفرینانه با توجه به ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های محلی در حوزه گردشگری، به عنوان مکمل بخش کشاورزی و به ابزاری برای دستیابی به اشتغال کامل در بخش روستایی است. در مجموع می‌توان چنین بیان نمود که مطالعات و پیشینه‌های تئوریک در زمینه توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری در بستر روستایی را دارای مزایای متعدد دانسته‌اند. از جمله مزایای یاد شده، کمک به توسعه پایدار اقتصادی، دستیابی به اشتغال کامل برای جمعیت‌های پیرامونی و حاشیه‌ای، حفظ و احترام به فرهنگ‌های محلی، کاهش آسیب به منابع طبیعی، درگیر نمودن گروه‌های حاشیه‌ای همچون زنان در اقتصاد، کاهش تمایل به مهاجرت روستا-شهری و کاهش مشکلات ناشی از تراکم‌های گسترده شهری مانند حاشیه‌نشینی، عدم نیاز به سرمایه‌گذاری گسترده برای ایجاد اشتغال و ... را بر شمرده‌اند. شرح و مرور مفاهیم یاد شده در با تأکید بر دو بعد اساسی اشتغال - بیکاری و فعالیت در بخش‌های اقتصادی، با تأکید بر مسایل بخش کشاورزی در اقتصاد روستایی ایران (به طور خاص در استان آذربایجان شرقی به عنوان نمونه مورد مطالعه)، روشن می‌سازد که توسعه کارآفرینی گردشگری در سطح روستاها مزایای متعدد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی برای جامعه روستایی در سطح ایران و به طور خاص استان آذربایجان شرقی به همراه می‌آورد. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف بررسی و شناسایی کارآفرینی و کسب و کارهای کوچک در روستاهای گردشگرپذیر به دنبال سطح‌بندی این روستاها و ارائه راهکارهایی جهت توسعه کارآفرینی و در نهایت توسعه و پایداری وضعیت اقتصادی جوامع روستایی است. توسعه روستایی یکی از جنبه‌های برنامه‌ریزی ملی است که به دنبال بهبود کیفیت زندگی جامعه محلی به منظور دستیابی به توسعه پایدار است (Qian et al., 2022; Ma et al., 2022). هدف توسعه روستایی بهبود معیشت با اجرای توسعه همه جانبه برای مناطق روستایی است که اکثریت مردم در فقر (نسبی یا مطلق) زندگی می‌کنند. بنابراین، می‌تواند با کاهش هجوم بیش از حد جمعیت از مناطق روستایی به کاهش فقر در مناطق شهری کمک کند (Wang et al., 2021). توسعه روستایی فرآیند برای بهبود شرایط زندگی روستاییان از طریق ایجاد اشتغال و توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی دانسته شده است. نیز، توسعه روستایی به عنوان فرآیند توسعه و استفاده از منابع انسانی طبیعی، فناوری‌ها، امکانات زیربنایی، نهادها و سازمان‌ها برای بهبود کیفیت زندگی در مناطق روستایی تعریف شده است (Wang et al., 2021).

کارآفرینی در حوزه گردشگری: کوچک بودن، غیررسمی بودن و انعطاف‌پذیری، ویژگی‌های متمایز ناشی از چندین شرایط خاص به محیط گردشگری کارآفرینانه شکل می‌دهد. تا به امروز، STHF^۱ ها به طور کلی بر اساس انگیزه کارآفرینان در راه‌اندازی مشاغل خود طبقه‌بندی می‌شوند (Skokic et al., 2019). به عنوان مثال، شاو^۲ (۲۰۱۴) STHF ها را به شرکت‌های تجاری^۳ و سبک زندگی^۴ تقسیم کرد. بدین معنی، اهداف کارآفرینان هتل‌ها و اقامتگاه‌های کوچک (به‌طور خاص در نواحی روستایی) را می‌توان به عنوان اهداف شخصی (به عنوان مثال، تامین معیشت و حفظ کیفیت معینی از زندگی یا سبک زندگی) یا کسب و کار محور (به عنوان مثال، ایجاد یک شرکت سودآور، دستیابی به رشد، و ایجاد شهرت برای کیفیت خدمات) طبقه‌بندی نمود (Mendoza et al., 2021). علاوه بر تحقق اهداف سبک زندگی و کسب‌وکار، STHF ها فرصت‌های معیشتی جدیدی را برای ساکنان محلی فراهم می‌کنند. به‌ویژه آن‌هایی که در کشورهای درحال توسعه ایجاد می‌گردند (Suárez-Ortega, S. M., & García-Cabrera, 2022)، می‌توان آن‌ها را به عنوان یک "کسب و کار ضروری" شناسایی کرد. مطالعات در این زمینه بر مزایای اقتصادی توسعه گردشگری، به‌ویژه فعالیت‌های شرکت‌های گردشگری کوچک، در تقویت استراتژی‌های معیشتی جدید برای ساکنان محلی تأکید کرده‌اند (Lee & Hallak, 2021). فعالیت‌های معیشتی نشان دهنده سود اقتصادی است و سبک زندگی در این زمینه به استراتژی‌های جدید درآمدزایی اشاره دارد. بنابراین صاحبان این نوع کسب و کار عمدتاً به دنبال کسب درآمد از طریق راه‌اندازی بنگاه‌های کوچک هستند (Moyle et al., 2020). در مجموع، موفقیت اقتصادی کسب و کارها برای صاحبان آن‌ها حیاتی است. بدیهی است که نوع فعالیت به ویژگی‌های منحصر به فرد کارآفرین، شرایط محیطی حاکم و مرحله خاص توسعه مقصد بستگی دارد. همچنین سطوح کارآفرینی تحت تأثیر بسیاری از عوامل دیگر مانند فصلی بودن، نوع کسب و کار گردشگری و مشارکت

۱. شرکت کوچک گردشگری و هتلداری Small Tourism and Hospitality Firm

2. Schaw

3. Business Firms

4. Lifestyle-Oriented Firms

خانواده قرار می‌گیرد (Kallmuenzer et al., 2021). در ادامه در جدول (۱)، معیارهای توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری شرح داده شده است.

جدول ۱. معیارهای توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری (با تاکید بر گردشگری روستایی)

مرجع	شاخص
Cristache et al., 2022	تنوع تولید و ارائه محصولات و خدمات
Ochoa Jiménez et al., 2022	انعطاف‌پذیری محصولات و خدمات
Pazoki, M., & Sheikhi, 2021	استفاده از کارکنان بومی
Suárez-Ortega, S. M., & García-Cabrera, 2022	وجود فروشگاه‌ها و فضای بازار
Skokic et al., 2019	کاهش فقر
Mendoza et al., 2021	رشد اقتصاد محلی
Lee, C., & Hallak, 2020	خودکفایی محلی
Kallmuenzer et al., 2021	مشارکت مردمی در کارآفرینی
Moyle et al., 2020	زیرساخت‌های ارتباطی (فیزیکی و مجازی)

گردشگری به‌مثابه ابزار کاهش فقر روستایی: گردشگری می‌تواند دارای منافع اقتصادی قابل توجه باشد، زیرا به دنبال ایجاد فرصت‌های شغلی است (Sidorkiewicz, 2021) و تولید درآمد می‌کند (Su et al., 2021) و همچنین ایجاد زمینه کارآفرینی جدید را به دنبال دارد (Booth et al., 2020) و کمک به کارآفرینان بالقوه برای جستجوی فرصت‌ها برای توسعه محصولات گردشگری جدید را تسهیل می‌نماید. در بخش خدمات، توسعه گردشگری، با درگیر نمودن جمعیت در بخش‌های متنوعی از تولید و خدمات، نرخ بیکاری را در میان جامعه محلی کاهش دهد (Fu et al., 2019) و در نتیجه می‌تواند بروز فقر را کاهش دهد (Matarrita-Cascante & Suess, 2020). بدین ترتیب مشارکت جامعه در بخش گردشگری یکی از راهبردهای کاهش فقر است. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، استراتژی توسعه و کاهش فقر در حوزه روستایی، گردشگری را به عنوان ابزار اصلی معرفی کرده‌اند (Zhang et al., 2021). بدین ترتیب، برای کاهش فقر با تاکید بر اقتصاد روستایی، گردشگری به عنوان موتور رشد اقتصادی حامی فقر^۱ تعریف شده است. نرخ فقر در میان مردم باید ریشه‌کن شود تا کیفیت زندگی آن‌ها در شرایط خوب تضمین شود. بنابراین، پتانسیل بخش گردشگری برای بهبود کیفیت زندگی و رفاه جامعه، به طور خاص روستایی دیده می‌شود (Skokic et al., 2019).

توسعه گردشگری روستایی: گردشگری به طور کلی و گردشگری روستایی به طور خاص، تحت سلطه مشاغل کوچک است. بعد مرکزی این مشاغل مبتنی بر روحیه ابتکاری، تمایل به دستیابی و توانایی فردی در شناسایی فرصت‌های بازار و به ثمر رساندن موثر، است (Komppula, 2007). به طور خاص، گردشگری به دو نوع کسب و کار کوچک در مناطق روستایی کمک می‌کند، که در حالت عدم وجود گردشگری در جوامع روستایی ایجاد نمی‌گردد. این کسب و کارها شامل دو نوع دارای ارتباط مستقیم و دارای ارتباط غیرمستقیم با گردشگری، قابل تقسیم هستند (Figuerola-Domecq et al., 2020). مواردی که دارای ارتباط مستقیم هستند شامل: اجاره واحد اقامتی و ارائه خدمات غذایی در هتل‌های کوچک، هتل‌ها، پانسیون‌ها، رستوران‌های کوچک است. موارد غیرمستقیم شامل خدمات فروشگاه‌های مواد غذایی، ارائه دهندگان کالاهای محلی و مواردی از این دست است (Aquino, 2022). همچنین، بر اساس نتایج تحقیقات پیشین (Wang et al., 2021)، اکثریت قریب به اتفاق کسانی که کسب‌وکار گردشگری روستایی را آغاز کرده‌اند، نوع فعالیت اسکان گردشگران در خانه‌های خود یا در بنای اقامتی را ترجیح داده‌اند و سایر فعالیت‌های مرتبط با ارائه خدمات غذایی، بازاریابی صنایع دستی، محصولات سنتی، سازمان‌دهی فعالیت‌های تفریحی-ماهیگیری، شکار، شب-های فولکلور، ترتیب امکانات ورزشی و تفریحی - پیست‌های اسکی، زمین‌های ورزشی و... را در مرتبه دوم فعالیت‌های اصلی قرار دارند (Jaafar et al., 2015). مشکلات متعددی در حوزه توسعه کارآفرینی گردشگری در مناطق روستایی به چشم می‌خورد. از جمله، ضعف مالی، آگاهی و آموزش ناکافی، عدم وجود زیرساخت‌های مورد پتانسیل‌های گردشگری روستایی، قوانین ناکافی، ناامنی، بی‌حرکی کارآفرینی، وابستگی بیش از حد به مناطق شهری است (Güzel et al., 2021).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی - توسعه‌ای است و از بعد ماهیت، تحلیلی- توصیفی، استنباطی است. داده‌های مورد استفاده از نوع کیفی و کمی است. بنابراین، در کنار روش‌های توصیفی و تحلیلی (کیفی) از ابزار کمی نیز استفاده شده است. محدوده مورد مطالعه، شامل روستاهای گردشگرپذیر استان آذربایجان شرقی بوده که به منظور انتخاب روستاهای نمونه واجد شرایط، از نظر کارشناسان (تعداد ۲۰ نفر) استفاده شد. بر اساس نظریات کارشناسان ۵۴ روستا به عنوان روستاهای گردشگرپذیر معرفی شدند و طبق چک‌لیستی که به کارشناسان ارائه گردید میزان برخورداری روستاها از توسعه کارآفرینی سنجیده شد. گویه‌های مورد نظر در این چک‌لیست شامل: ارائه محصولات و خدمات مختلف، تنوع و انعطاف‌پذیری محصولات و خدمات، استفاده از کارکنان بومی، وجود فروشگاه‌ها و فضای بازار، کاهش فقر و رشد اقتصاد روستا و خودکفایی روستاییان، مشارکت مردمی در کارآفرینی، وجود زیرساخت‌های مناسب (راه، دسترسی، فناوری و...)، بوده است. سپس با مطالعات صورت گرفته از این نظرسنجی اولیه، در این زمینه ۸ روستا نسبت به بقیه بیشترین فراوانی را در معرفی داشتند که به عنوان روستاهای نمونه انتخاب گردیدند. در نهایت با استفاده از مدل AHP و به کمک شاخص‌های مؤثر در توسعه کارآفرینی، نسبت به اولویت‌بندی روستاهای منتخب اقدام شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

منطقه مورد مطالعه استان آذربایجان شرقی و سکونتگاه‌های روستایی آن می‌باشند. استان آذربایجان شرقی قسمتی از خاک کشور جمهوری اسلامی ایران است که بین مختصات جغرافیایی مدارهای ۴۵°، ۳۶' تا ۳۹°، ۲۶' شمالی و نصف النهارات ۴۵°، ۵' تا ۴۸°، ۲۲' شرقی قرار دارد و مساحت آن در حدود ۴۵۴۹۰/۸۸ کیلومترمربع می‌باشد و ۲/۷۶ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده است (شناسنامه آبادی‌های استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۵: ۱۰). در سال ۱۳۹۵ از نظر تقسیمات کشوری، این استان دارای ۲۰ شهرستان، ۴۴ بخش، ۱۴۲ دهستان، ۶۲ شهر و ۳۰۷۶ آبادی می‌باشد. طبق آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) جمعیت استان ۳۹۰۹۶۵۲ نفر بوده است و شهرستان تبریز پرجمعیت‌ترین شهر آن با جمعیت ۱۷۷۳۰۳۳ نفر می‌باشد (بررسی تطبیقی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶: ۱۸). در این پژوهش روستاهای مورد مطالعه که از نظر گردشگری و توسعه کارآفرینی مورد بررسی قرار گرفته‌اند، عبارت‌اند از: روستای کردشت، زنوزق، اشتبی، عنصروود، آستمال، کندوان، شیخ ولی، قره‌قیه. به منظور ایجاد تصویری روشن از روستاهای مورد مطالعه، جدول (۱) تقسیمات سیاسی و جمعیت روستاهای مورد مطالعه ارائه شده است. نیز، شکل (۱)، نقشه محدوده مورد مطالعه را ارائه نموده است.

جدول ۲. مشخصات روستاهای مورد مطالعه

شهرستان	بخش	دهستان	آبادی	جمعیت روستا
مرند	مرکزی	زنوزق	زنوزق	۲۱۷۴
جلفا	سیه رود	نوجه مهر	کردشت	۴۱۰
جلفا	سیه رود	نوجه مهر	اوشتبین	۸۴۰
اسکو	مرکزی	سهند	عنصروود	۱۴۵۳
ورزقان	خاروانا	جوشین	استمال	۷۸۹
کلیبر	آبش احمد	قشلاق	قره قیه	-
شبه‌ستر	تسوج	گونی غربی	شیخ ولی	۸۸۷
اسکو	مرکزی	سهند	کندوان	۶۷۶

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

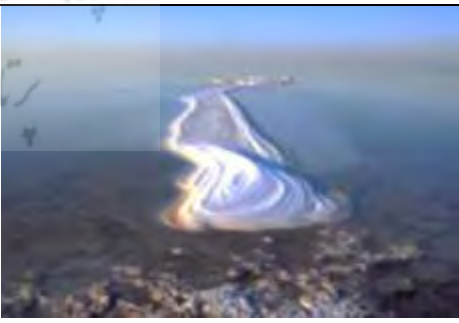

شکل ۱. موقعیت روستاهای مورد مطالعه

در ادامه و در قالب جدول (۲)، شرحی تصویری و نوشتاری در ارتباط با ۸ روستای مورد مطالعه ارائه شده است.

جدول ۳. نمونه‌هایی از جاذبه‌های روستاهای مورد مطالعه

	
معماری خاص پلکانی روستای اشتبین: این روستا در مجاورت رود مرزی ارس قرار گرفته است اطراف روستا جنگل‌های ارسباران قرار دارد و در دامنه ارتفاعات پرشیب منطقه به صورت پلکانی ساخته شده است. کوچه‌های روستا باریک و سنگ فرش شده و معماری منحصر بفردی دارد. از جمله پوشش گیاهی خاص روستا وجود باغات میوه می‌باشد از محصولات عمده که توسط باغداران روستا تولید می‌شود می‌توان به انار، انگور، گردو، گیلاس، زغال‌اخته، زردآلو، ازگیل، توت اشاره نمود. از دیگر محصولات تولیدی در روستا می‌توان به عسل کوهستانی اشاره کرد و پرورش کرم ابریشم نیز از دیگر مشاغل مردم روستاست این تولیدات سبب شده که کسب و کارهای کوچک در روستا شکل بگیرد.	معماری خاص منطقه مسکونی روستای زنوزق: زنوزق از تاریخی‌ترین روستاهای پلکانی ایران است که بین کوه‌ها محصور گشته است و ابنیه مسکونی آن به جا مانده از دوره صفوی است. برخی با استناد به نقوش برخی سنگ‌قبرها، قدمت سکونت در زنوزق را تا دوره میترائیسم عقب می‌برند. از محصولات این روستا سیب، زردآلو و عسل می‌باشد باغداران روستا اغلب زنبورداری هم می‌کنند و این مسئله باعث شده عسل به یکی از تولیدات اصلی روستا تبدیل شود. کارگاه‌های برگه خشک کنی در تنورهای خاص به کمک گوگرد یکی از فعالیت‌های کارآفرینانه توسط مردم روستا است که بسیار رونق یافته است.

	
چشمه‌های طبیعی آق بلاغی، روستای عنصرود: روستای عنصرود پلکانی می‌باشد و به دلیل داشتن چشمه‌های متعدد و آب‌معدنی دارای طبیعت بی‌نظیری است. بسیار زیبا یکی از مکان‌های جذاب گردشگر می‌باشد. عنصرود قطب تولید گل محمدی در آذربایجان شرقی است. طی دهه‌ها فعالیت با گسترش گردشگری در این روستا توسعه یافته است و کارگاه‌های عرق‌گیری و بسته‌بندی فراورده‌های باغی در روستا به راه افتاده‌اند.	حوضچه‌های حمام روستای کردشت: مجموعه کردشت جلفا از جمله بناهای طرح ملی پردیسان به‌شمار می‌رود این مجموعه بی‌نظیر شامل ۸ بنای مهم از جمله حمام بزرگ، حمام کوچک، مسجد غریب، دیوانخانه، یخچال، قلعه منسوب به عباس میرزا و ساخلو (پادگان نظامی) است. در روستای کردشت جهت اقامت گران، روستاییان اقامتگاه‌های سنتی و غیر سنتی برپا کرده‌اند
	
هتل و اقامتگاه گردشگری روستایی کندوان: این روستا قدمتی ۶ هزارساله دارد و قدمت خانه‌های این روستا به ۷۰۰ سال می‌رسد. روستا یکی از نمونه‌های نادر روستاهای صخره‌ای جهان است. عسل کوهستان یکی از مهم‌ترین محصولات کندوان است. لبنیات، آب‌معدنی، گردو، گیاهان دارویی، دوشاب یا شیره انگور، عسل و بادام از خوراکی‌هایی است که در فروشگاه‌های روستا به گردشگران عرضه می‌شود. همچنین گلیم، جاجیم و روسری‌های کلاهی نیز صنایع‌دستی تولید شده این مردمان است.	طبیعت روستای کوهستانی آستمال: با توجه به اینکه روستا در منطقه کوهستانی واقع شده است یکی از محصولات خاص روستا عسل می‌باشد. همچنین محصولات لبنی که به گردشگران عرضه می‌گردد، نوعی پنیر خاص در این روستا تولید می‌شود که در کوزه فراوری می‌گردد و به آن پنیر کوپه می‌گویند و کره نمره نیز از محصولات ویژه لبنی این روستا است و تقاضا از طرف گردشگران برای همین محصولات سبب شده که در مقیاس بزرگ‌تر کارگاه‌های تولید محصولات لبنی تأسیس شود.
	
جشنواره و مسابقات اسبدوانی در روستای قره‌قیه: جشنواره فرهنگی-ورزشی اسبسواری عشایر بیش از ۲۱ دوره در این منطقه برگزار می‌شود. این منطقه پایتخت ورنی ایران و جهان است، بیش از دو هزار و ۵۰۰ نفر ورنی یاف در این شهرستان شناسایی شده که به طور میانگین توان تولید ۶۰ هزار مترمربع ورنی در سال را دارند.	ساحل جنوبی دریاچه ارومیه در روستای شیخ ولی: تپه شیخ ولی یکی از آثار ملی ثبت شده ایران در شبستر است که قدمت آن مربوط به کالکولتیک می‌باشد و در تاریخ ۱۳۸۴ در مجموعه آثار تاریخی ایران ثبت شده است. دسترسی به ساحل شمالی دریاچه ارومیه از جاذبه‌های روستا به شمار می‌آید. کارگاه‌های برگه خشک کنی و بوجاری و بسته‌بندی غلات، به همراه ارائه خدمات پذیرایی و اقامتگاه‌های بوم گردی، طی دهه اخیر مورد توجه سرمایه‌گذاران نیز واقع شده است.

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی

در پژوهش حاضر، ۸ معیار مرتبط با گردشگری و توسعه کارآفرینی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند (کیفیت زندگی، ارتقاء امکانات و تسهیلات زیرساختی، جذب سرمایه‌گذار، پایداری اجتماعی-اقتصادی، اشتغال‌زایی، کاهش فقر، رضایتمندی از درآمد، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی) شاخص‌های مورد استفاده به صورت زوجی باهم مقایسه شده و با توجه به میزان تفاوت عددی بین یک (شرایط برابر) تا نه (شرایط بسیار متفاوت) به هر مورد اختصاص داده شده سپس روستاها به صورت ترکیبی و با توجه به وزن نسبی هر شاخص که با مقایسه زوجی به دست آمده است؛ رتبه‌بندی شده‌اند.

روستاهای گردشگرپذیر استان آذربایجان شرقی به علت برخورداری از پدیده‌های طبیعی و تاریخی در بیشتر ماه‌های سال گردشگران بسیاری را به سمت خود جذب می‌کنند. در برخی از روستاها وجود جنگل، چشمه، وجود آثار تاریخی و معماری و فرم خاص روستا همواره برای گردشگران جذاب می‌باشد. طی دهه‌های اخیر ورود و حضور گردشگران و گسترش پدیده گردشگری روستایی و ارائه خدمات از سوی جامعه میزبان به آن‌ها باعث شده است که روستاییان به فراهم آوردن و بهبود امکانات گردشگری توجه بیشتری بنمایند بدین ترتیب فعالیت‌ها در این زمینه شکل و رونق جدیدی گرفت و گردشگری خود به عنوان یک محرک و انگیزه‌ای برای پدید آمدن فعالیت‌های کارآفرینی گردشگری ایفای نقش نمود. بدین ترتیب فرصت‌های جدیدی برای اشتغال‌زایی بومیان فراهم آمد. کارآفرینی در حوزه‌ها و زیر بخش‌های خاصی شکل گرفت که از جمله حوزه‌های کارآفرینی می‌توان به بخش سلامت، تفریح و ماجراجویی، اقامت، برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها، خدمات پذیرایی و... اشاره نمود. هر یک از این حوزه‌ها دارای زیربخش‌هایی نیز می‌باشند که در ارزیابی روستاها مورد توجه واقع شده‌اند.

جدول ۴. ارزیابی حوزه‌های کارآفرینی در ارتباط با گردشگری روستایی در روستاهای مورد مطالعه

نام روستاها	سلامت	اقامتی	تفریحی و ماجراجویی	برگزاری نمایشگاه‌ها	خدمات پذیرایی
زنوزق	خدمات درمان سنتی - گیاهان دارویی	اقامتگاه بوم گردی	برگزاری تورهای کوه‌پیمایی و تور تفرجگاه‌های طبیعی	-	رستوران سنتی
شیخ ولی	-	-	برگزاری تورهای تاریخی تپه - برگزاری تور دریاچه ارومیه	برگزاری مراسم مذهبی خاص - قالی‌بافی	-
قره‌قیه	ارائه گیاهان دارویی	چادر و آلاچیق و کومه	برگزاری تور کوه‌نوردی، تور اسب‌سواری	جشنواره اسب‌دوانی و برگزاری مسابقات - جشنواره نمایشگاه‌های ورنی دوزی و صنایع دستی	-
کردشت	-	۳ اقامتگاه بوم گردی و ۱ مهمان‌پذیر	برگزاری تورهای تاریخی	-	۲ رستوران
اشتبین	-	۲ اقامتگاه بوم گردی	برگزاری تورهای بوم گردی	جشنواره انار	رستوران
عنصرود	خدمات طب سنتی آب‌معدنی	۲ اقامتگاه بوم گردی - خانه‌های دوم و ویلاهای اجاره‌ای	برگزاری تورهای طبیعت گردی و تورهای کوه‌نوردی	جشنواره گلاب و عرقیات گیاهی - جشنواره موسیقی سنتی - مراسم مذهبی شاه حسین گویان	باغچه سنتی و رستوران و گردشگاه تفریحی و اقامتی
کندوان	چشمه آب‌معدنی - خدمات طب سنتی و ارائه محصولات دارویی گیاهی	هتل پنج ستاره، اقامتگاه بوم‌گردی کران‌ها، مهمان‌پذیر	تور کوه‌نوردی - تور روستاگردی	نمایشگاه صنایع دستی -	رستوران‌ها، باغ رستوران‌ها و کافه‌ها
استمال	-	مهمان‌پذیر و پانسیون، بوم گردی و هتل سنتی	تور جنگل	نمایشگاه صنایع دستی	رستوران

در همه روستاهای مورد مطالعه کارآفرینی به نوعی در ارتباط مستقیم یا غیرمستقیم با گردشگری می‌باشد. فعالیت در هر حوزه کارآفرینی سبب به وجود آمدن مؤلفه‌های جدیدی می‌شود که بیشتر این مؤلفه‌ها زنجیروار به یکدیگر پیوسته هستند و فعالیت در هر مؤلفه، همکاری و همیاری در مؤلفه دیگر را طلب می‌کند.

جدول ۵. ارزیابی توسعه کارآفرینی در روستاهای مورد مطالعه

نام روستاها	تعداد شاغلین در حوزه کارآفرینی	تعداد کارآفرینان	کیفیت زندگی	رضایتمندی از میزان درآمد
زنوزق	۴۳	۱۶	کاملاً خوب	خیلی خوب
شیخ ولی	۶۲	۹	نسبتاً خوب	نسبتاً خوب
قره‌قیه	۳۵	۱۴	نسبتاً خوب	نسبتاً خوب
کردشت	۲۳	۷	نسبتاً خوب	خوب
اشتبین	۳۱	۱۲	کاملاً خوب	نسبتاً خوب
عنصرود	۶۵	۲۱	کاملاً خوب	خیلی خوب
کندوان	۷۲	۳۰	کاملاً خوب	کاملاً خوب
استمال	۲۳	۸	تا حدودی خوب	خوب

در کل روستاهای مورد مطالعه، مطابق با بررسی‌های میدانی، ۱۴ فروشگاه صنایع دستی، ۹ فروشگاه فراورده‌های کشاورزی، ۸ فروشگاه گیاهان دارویی، ۴ واحد کارگاه گلاب‌گیری و عرق‌گیری، ۲ واحد کارگاه سفالگری، بیش از ۲۰ اقامتگاه گردشگری، بیش از ۱۲ رستوران و اغذیه فروشی وجود دارد. همچنین ۲ گلخانه تولید خیار و تعداد زیادی کارگاه قالی‌بافی، ورنی دوزی و تولید صنایع دستی در روستاها در حال فعالیت می‌باشد. ضمن اینکه در منطقه مورد مطالعه کارگاه چوب‌بری و پالت‌سازی نیز وجود دارد. علاوه بر این ۱۵ خیاطی، ۱۶ آرایشگاه، ۳ دفتر معاملات ملکی، ۲ واحد فروش پوشاک هم در روستاها فعالیت دارند.

یافته‌های تحلیلی

با توجه به اینکه طی دهه‌های اخیر روستاهای مورد مطالعه به عنوان انگاره‌های مقصد گردشگری معرفی شده‌اند و کارآفرینی در ارتباط با گردشگری در این روستاها گسترش یافته است در این مرحله روستاهای مورد مطالعه از نظر توسعه کارآفرینی با استفاده از فرایند سلسله مراتبی AHP رتبه‌بندی شده‌اند:

در مرحله اول به تعیین شاخص‌ها و معیارها اقدام شد: پس از اینکه شاخص‌ها و معیارها تعیین گردیدند، با توجه به معیارهای معین شده یا اهداف تصمیم‌گیری، تعیین ضرایب انجام شد. برای تشکیل سلسله مراتب شاخص‌ها و معیارهای پژوهش معرفی می‌گردند:

جدول ۶. شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

شاخص‌ها	متغیرها
کیفیت زندگی	خدمات بهداشتی-خدمات آموزشی-کیفیت مسکن-کیفیت معابر-دسترسی به خدمات عمومی
امکانات و تسهیلات زیرساختی	وجود خدمات اولیه(خوراک)-اقامتگاه-امکانات زیربنایی و روبنایی-(استفاده از تکنولوژی و فناوری
جذب سرمایه‌گذار	زمینه‌سازی جدید برای سرمایه‌گذاری-بازار فروش-اعتمادسازی
وضعیت اجتماعی فرهنگی	عدالت اجتماعی-مشارکت مردمی-حمایت جامعه میزبان-تصمیم‌گیری جمعی-مسئولیت اجتماعی-اهمیت به محیط‌زیست
مشاغل	اشتغال در حوزه کارآفرینی-اشتغال در حوزه خدمات گردشگری-تجارت خانگی
وضعیت اقتصادی	پویایی اقتصادی-وجود محرک‌های اقتصادی-کاهش فقر
رضایتمندی	رضایت از خوداشتغالی جامعه محلی-رضایت از میزان درآمد
انعطاف و تنوع اقتصادی	تنوع‌بخشی به اقتصاد و بازار و انعطاف‌پذیری محصولات و خدمات

در مرحله دوم به مقایسه زوجی روستاها اقدام می‌کنیم. در این قسمت به روستاها بر اساس ۸ شاخص و در ۸ مرحله مقایسه زوجی می‌شوند و وزن روستاها در هر شاخص معین می‌گردد.

در مرحله سوم به اولویت‌بندی و وزن دهی به شاخص‌ها اقدام می‌کنیم. در این مرحله ماتریس مقایسه زوجی معیارها نسبت به هم تشکیل داده می‌شود و تعیین اهمیت هر معیار وزن نهایی معیارها به دست می‌آید.

جدول ۷. مقایسه زوجی معیارها

شاخص	کیفیت زندگی	امکانات و تسهیلات	جذب سرمایه‌گذار	پایداری اجتماعی فرهنگی	مشاغل	وضعیت اقتصادی	رضایتمندی	انعطاف و تنوع اقتصادی
وزن	۰/۳۳۸	۰/۰۷۲	۰/۰۴۸	۰/۱۰۶	۰/۲۳۵	۰/۰۲۳	۰/۱۵۵	۰/۰۳۳

در مرحله چهارم محاسبه وزن نهایی صورت می‌گیرد: در این پژوهش، وزن نهایی در هر روستا نشان دهنده میزان توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری می‌باشد. بدین ترتیب برای هر یک از روستاهای مورد مطالعه، مجموع ضرب شاخص‌ها در وزن هر شاخص محاسبه گردید.

جدول ۸. امتیاز نهایی روستاها با محاسبه ضریب اهمیت معیارها

معیارها روستاها	کیفیت زندگی	امکانات و تسهیلات	جذب سرمایه‌گذار	پایداری اجتماعی فرهنگی	مشاغل	وضعیت اقتصادی	رضایتمندی	انعطاف و تنوع اقتصادی
زنوزق	۰/۱۰۹	۰/۰۴۸	۰/۰۸۳	۰/۰۷۲	۰/۲۲۷	۰/۰۴۰	۰/۱۵۶	۰/۲۲۷
شیخ ولی	۰/۰۶۴	۰/۰۷۳	۰/۲۰۴	۰/۱۶۷	۰/۱۰۸	۰/۰۷۸	۰/۰۶۲	۰/۰۷۳
قره‌قیه	۰/۰۳۳	۰/۰۳۳	۰/۰۳۰	۰/۰۳۷	۰/۰۵۰	۰/۲۵۰	۰/۰۹۸	۰/۰۳۴
کردشت	۰/۰۵۷	۰/۱۰۶	۰/۰۸۳	۰/۱۰۸	۰/۰۳۴	۰/۰۴۲	۰/۰۳۹	۰/۰۵۰
اشتبین	۰/۱۵۵	۰/۱۵۰	۰/۰۸۳	۰/۰۵۱	۰/۰۷۳	۰/۱۶۸	۰/۰۶۲	۰/۱۳۸
عنصرود	۰/۲۳۴	۰/۲۲۲	۰/۱۳۸	۰/۰۲۱	۰/۲۲۷	۰/۱۲۰	۰/۲۲۱	۰/۲۲۷
کندوان	۰/۳۲۱	۰/۳۴۲	۰/۳۲۶	۰/۲۱۷	۰/۱۵۷	۰/۲۷۰	۰/۳۲۵	۰/۲۲۷
استمال	۰/۰۲۷	۰/۰۲۷	۰/۰۵۲	۰/۳۲۷	۰/۰۲۴	۰/۰۳۲	۰/۰۳۷	۰/۰۲۴

بر اساس خروجی فرایند AHP بیشترین میزان توسعه کارآفرینی در روستای کندوان (۰/۲۴۲) و کمترین میزان توسعه کارآفرینی در روستای کردشت (۰/۰۵۱۲) اتفاق افتاده است.

جدول ۹. ارزیابی نهایی روستاها در مقایسه با یکدیگر

روستاها	زنوزق	شیخ ولی	قره‌قیه	کردشت	اشتبین	عنصرود	کندوان	استمال
وزن نهایی	۰/۱۷۱	۰/۰۹۷	۰/۰۹۸	۰/۰۵۱۲	۰/۱۰۲	۰/۱۷۸۳	۰/۲۴۲	۰/۰۶۱

همان‌طور که در ارزیابی وزن نهایی روستاها مشخص شده است، جمع وزن‌های نهایی باید معادل عدد یک باشد. بالاترین وزن نهایی متعلق به روستای کندوان و کمترین وزن متعلق به روستای کردشت محاسبه شده است.

نتیجه‌گیری

طی دهه‌های اخیر روستاهای گردشگری پذیر استان آذربایجان شرقی با تحولات کارکردی مواجه بوده‌اند. یکی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار در تحولات به وجود آمده، ورود و حضور روزافزون گردشگران در روستاها است. که ضمن گذران اوقات فراغت، جهت دریافت خدمت و یا جهت خرید محصول خاصی به روستاها مراجعه می‌کنند. به دنبال حضور گردشگران، فعالیت‌های خدماتی جدیدی در روستاهای مورد مطالعه رونق یافته است و گردشگری به عنوان محرک کارآفرینی، انگیزه بیشتری برای تحولات

اقتصادی به وجود آورده است. عمده‌ترین تحولاتی که طی دهه اخیر در روستاهای مورد مطالعه با آن مواجه بوده‌ایم، رونق فعالیت‌های اقتصادی و انگیزه و رقابت جامعه میزبان جهت به وجود آوردن تجارت‌های خانگی بوده است. بر اساس خروجی مدل تحلیل سلسله مراتبی AHP با توجه به ۸ شاخص روستاها با هم مقایسه شده‌اند. بیشترین توسعه کارآفرینی در روستای کندوان و کمترین توسعه کارآفرینی در روستای کردشت اتفاق افتاده است. در روستای کندوان در همه شاخص‌ها میزان امتیاز محاسبه شده زیاد بوده است. بنابراین طبق خروجی مدل، رتبه روستای کندوان یک است. وزن نهایی روستا ۰/۲۴۲ محاسبه شده است. در روستای عنصرود میزان توسعه کارآفرینی در همه شاخص‌ها، به جز پایداری اجتماعی، امتیاز بالایی داشته و روستای عنصرود با وزن نهایی ۰/۱۷۸۳ دارای رتبه دوم می‌باشد و روستای زنوزق بر اساس خروجی مدل AHP دارای رتبه سوم شده است. امتیاز توسعه در شاخص‌هایی مانند رضایتمندی از درآمد، مشاغل و کیفیت زندگی زیاد بوده است. در روستای اشتین امتیاز شاخص‌های کیفیت زندگی، تنوع و انعطاف‌پذیری اقتصادی، وضعیت اقتصادی نسبتاً بالا بوده است که این روستا طبق خروجی مدل سلسله مراتبی با وزن نهایی ۰/۱۰۲ دارای رتبه چهارم است. رتبه پنجم به روستای قره‌قیه اختصاص یافته است. وزن نهایی این روستا در مقایسه با دیگر روستاها طبق خروجی مدل AHP برابر با ۰/۰۹۸ شده است. روستای شیخ ولی در شاخص‌هایی مانند جذب سرمایه‌گذار، پایداری اجتماعی و مشاغل، امتیاز نسبتاً بالاتری آورده است و وزن نهایی این روستا ۰/۰۹۷ شده است و رتبه ششم را در بین روستاها دارد. روستای استمال در شاخص پایداری اجتماعی امتیاز بهتری آورده و بنا بر خروجی مدل سلسله مراتبی وزن نهایی روستا ۰/۰۶۱ شده است و رتبه هفتم را در مقایسه با روستاها دارد. روستای کردشت در شاخص امکانات و تسهیلات زیرساختی و شاخص پایداری اجتماعی امتیاز بهتری داشته و با وزن نهایی ۰/۰۵۱ رتبه هشتم را به خود اختصاص داده است. با توجه به توسعه کارآفرینی گردشگری جهت پویایی اقتصادی و نگهداشت جمعیت میزبان ضمن حفظ فرهنگ بومی و ایجاد اشتغال بیشتر برای بومیان، پیشنهاد می‌شود:

۱. شناسایی چالش‌ها و موانع در ابعاد مختلف فرهنگی، ایمنی اجتماعی و اقتصادی در جامعه روستایی کارآفرین.
 ۲. با استفاده از فناوری‌های نوین جهت معرفی روستاها (محصولات و خدمات) به بازارهای ملی و بین‌المللی از برنامه‌های تبلیغاتی پایداری بهره جست.
 ۳. تدوین راهبردهای تشویقی حمایت‌های نهادهای دولتی جهت جذب سرمایه‌گذار.
 ۴. استفاده از مدیریت محلی در احداث کمپ‌های ورزشی و تفریحی در همه فصل‌های سال به خصوص در روستاهای کوهستانی.
 ۵. ایجاد پایگاه‌های گردشگری تحت نظارت مدیریت محلی روستا، به عنوان بانک اطلاعاتی، راهنمای محلی در فضای مجازی.
 ۶. حمایت‌های اقتصادی دولتی جهت اعطای وام برای کارآفرینان در روستاهای گردشگر پذیر.
- در ادامه نتایج به دست آمده در این پژوهش، پیشنهادهای پژوهشی-سیاستی بدین قرار ارائه شده است:
۱. شناسایی محصولات و خدمات محلی، با قابلیت تجاری‌سازی برای بازارهای محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی.
 ۲. شناسایی سیستماتیک ذی‌نفعان حوزه گردشگری و مدل‌سازی روابط این ذی‌نفعان در راستای تشویق/توسعه/ایجاد مشارکت، ارتباطات و سرمایه‌گذاری مشترک، تعامل بیشتر بین سازمان‌ها، ایجاد پیوند بین مشاغل، صنعت، دولت و دانشگاه‌ها، مشارکت و ادغام با دانشگاه‌ها، شبکه‌ها و انجمن‌های تجاری (به عنوان مثال، مراکز شرکت‌های تجاری، شرکت توسعه کسب و کار کوچک، وزارت صنعت، اتاق بازرگانی، سازمان‌های گردشگری)، برنامه‌های مشاوره (مانند خدمات مشاوره و آموزش مرکز توسعه شرکت، استارت‌آپ‌هایی که از کسب‌وکارهای مستقر را یاری می‌دهند).
 ۳. شناسایی زمینه‌ها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای ایجاد کمپین‌های بازاریابی ملی و منطقه‌ای به کارآفرینان کمک می‌کنند تا کسب‌وکارهای جدید ایجاد کنند (با تاکید بر زمینه‌های موجود در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی).
 ۴. بررسی و پیشنهاد تامین مالی و سرمایه ریسک‌پذیر در راستای جذب/تامین مالی سرمایه‌گذاری (مانند صندوق‌های سرمایه‌گذاری خطرپذیر، فرشتگان تجاری^۱، جذب سرمایه‌گذاران، اجرای طرح‌های حفظ/توسعه کسب و کار، افزایش رقابت‌پذیری مقصد، اجرای پروژه‌های سرمایه‌گذاری اولویت‌دار/قطب‌های رشد برای تشویق سرمایه‌گذاری تجاری، سرمایه‌گذاری در مناطق تجاری، اطمینان از آماده بودن منطقه برای سرمایه‌گذار).

۵. برنامه‌ریزی مدیریت مقاصد گردشگری، مبتنی بر توسعه یک استراتژی آینده پژوهانه و توسعه گردشگری برای عمل به عنوان کاتالیزور رشد (به عنوان مثال تولید سیاست اقتصاد دیجیتال). در خاتمه با توجه به ظرفیت‌های شناسایی شده روستاهای مورد مطالعه، می‌توان پیشنهادهای توسعه کارآفرینی مبتنی بر گردشگری را با توجه به ظرفیت‌های تاریخی، طبیعی و فرهنگی بدین شرح پیشنهاد دارد: زنونق: بوم گردی، شیخ ولی: گردشگری تاریخی-فرهنگی، قره‌قیه: تورهای مسابقات اسب‌دوانی، کردشت: گردشگری تاریخی، اشتیین: برمگردی، عنصرورد: طبیعت‌گردی و بازدید از صنایع‌دستی، کندوان: تور طبیعت‌گردی و بازدید نمایشگاه صنایع‌دستی، آستمال: طبیعت‌گردی.

تقدیر و تشکر

این پژوهش مستخرج از رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی بوده که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران از آن دفاع شده است.

منابع

- Aquino, R. S. (2022). Community change through tourism social entrepreneurship. *Annals of Tourism Research*, 95, 103442. doi.org/10.1016/j.annals.2022.103442.
- Aquino, R. S., Lück, M., & Schänzel, H. A. (2018). A conceptual framework of tourism social entrepreneurship for sustainable community development. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 37, 23-32. doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.09.001.
- Booth, P., Chaperon, S. A., Kennell, J. S., & Morrison, A. M. (2020). Entrepreneurship in island contexts: A systematic review of the tourism and hospitality literature. *International Journal of Hospitality Management*, 85, 102438. doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.102438.
- Cristache, N., Soare, I., Nastase, M., & Antohi, V. M. (2022). Integrated approach of the entrepreneurial behaviour in the tourist sector from disadvantaged mountain areas from Romania. *Environment, Development and Sustainability*, 24(4), 5514-5530. [doi:10.1007/s10668-021-01669-6](https://doi.org/10.1007/s10668-021-01669-6).
- Figuerola-Domecq, C., de Jong, A., & Williams, A. M. (2020). Gender, tourism & entrepreneurship: A critical review. *Annals of Tourism Research*, 84, 102980. doi.org/10.1016/j.annals.2020.102980.
- Fu, H., Okumus, F., Wu, K., & Köseoglu, M. A. (2019). The entrepreneurship research in hospitality and tourism. *International Journal of Hospitality Management*, 78, 1-12. doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.10.005.
- Galvão, A. R., Mascarenhas, C., Marques, C. S. E., Braga, V., & Ferreira, M. (2020). Mentoring entrepreneurship in a rural territory – A qualitative exploration of an entrepreneurship program for rural areas. *Journal of Rural Studies*, 78, 314-324. doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.06.038.
- Güzel, Ö., Ehtiyar, R., & Ryan, C. (2021). The Success Factors of wine tourism entrepreneurship for rural area: A thematic biographical narrative analysis in Turkey. *Journal of Rural Studies*, 84, 230-239. doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.04.021.
- Jaafar, M., Rasoolimanesh, S. M., & Lonik, K. A. T. (2015). Tourism growth and entrepreneurship: Empirical analysis of development of rural highlands. *Tourism Management Perspectives*, 14, 17-24. doi.org/10.1016/j.tmp.2015.02.001.
- Kallmuenzer, A., Baptista, R., Kraus, S., Ribeiro, A. S., Cheng, C.-F., & Westhead, P. (2021). Entrepreneurs' human capital resources and tourism firm sales growth: A fuzzy-set qualitative comparative analysis. *Tourism Management Perspectives*, 38, 100801. doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100801.
- Komppula, R. (2007). Chapter 9 - Developing Rural Tourism in Finland through Entrepreneurship. In R. Thomas & M. Augustyn (Eds.), *Tourism in the New Europe* (pp. 123-133). Oxford: Elsevier.
- Lee, C., & Hallak, R. (2020). Investigating the effects of offline and online social capital on tourism SME performance: A mixed-methods study of New Zealand entrepreneurs. *Tourism Management*, 80, 104128. doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104128.
- Ma, L., Dou, H., Wu, S., Shi, Z., & Li, Z. (2022). Rural development pressure and “three-stay” response: A case of Jinchang City in the Hexi Corridor, China. *Journal of Rural Studies*, 91, 34-46. doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.03.002.

- Matarrita-Cascante, D., & Suess, C. (2020). Natural amenities-driven migration and tourism entrepreneurship: Within business social dynamics conducive to positive social change. *Tourism Management*, 81, 104140. doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104140.
- Mendoza, Á. G. F., Mateos, M. R., & Reinoso, N. G. (2021). Perception and rating of tourism entrepreneurs in the recovery of travel destinations affected by social-natural disasters: Case study from the April 16th earthquake in Ecuador. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 64, 102488. doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102488.
- Moyle, C.-l., Moyle, B., & Burgers, H. (2020). Entrepreneurial strategies and tourism industry growth. *Tourism Management Perspectives*, 35, 100708. doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100708.
- Ochoa Jiménez, S., García García, A. R., Valdez del Río, S., & Jacobo Hernández, C. A. (2022). Entrepreneurship in Tourism Studies in the 21st Century: A Bibliometric Study of Wos and Scopus. *SAGE Open*, 12(2). doi.org/10.1177/21582440221102438.
- pazoki, m., & Sheikhi, D. (2021). The Human Driving Forces of Entrepreneurship Development in Tourism Sector: A Case Study of the Shahrood Township. *Journal of Tourism Planning and Development*, 10(38), 7-33. doi:10.22080/jtpd.2021.19808.3379.
- Qian, Z., Tu, Y., & Zhou, Z. (2022). The impact of financial development on the income and consumption levels of China's rural residents. *Journal of Asian Economics*, 83, 101551. doi.org/10.1016/j.asieco.2022.101551.
- Robert, F. C., Frey, L. M., & Sisodia, G. S. (2021). Village development framework through self-help-group entrepreneurship, microcredit, and anchor customers in solar microgrids for cooperative sustainable rural societies. *Journal of Rural Studies*, 88, 432-440. doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.07.013.
- Sidorkiewicz, M. (2021). Factors stimulating and destimulating the level of tourism and recreational entrepreneurship among students. *Procedia Computer Science*, 192, 1422-1430. doi.org/10.1016/j.procs.2021.08.145.
- Skokic, V., Lynch, P., & Morrison, A. (2019). Veza: An informal network of tourism entrepreneurs. *Annals of Tourism Research*, 77, 26-37. doi.org/10.1016/j.annals.2019.05.004.
- Su, Y., Li, R., Ma, H., & Huang, L. (2022). Adaptive change of institutions and dynamic governance of the tragedy of the tourism commons: Evidence from rural China. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 53, 32-49. doi.org/10.1016/j.jhtm.2022.08.013.
- Suárez-Ortega, S. M., & García-Cabrera, A. M. (2022). The Western immigrant as tourism entrepreneur in Morocco. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 3(2), 100058. doi.org/10.1016/j.annale.2022.100058.
- Wang, J., Cao, Y., Fang, X., Li, G., & Cao, Y. (2021). Identification of the trade-offs/synergies between rural landscape services in a spatially explicit way for sustainable rural development. *Journal of Environmental Management*, 300, 113706. doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113706.
- Wang, S., Hung, K., & Huang, W.-J. (2019). Motivations for entrepreneurship in the tourism and hospitality sector: A social cognitive theory perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 78, 78-88. doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.11.018.
- Wang, Y., Jiang, Y., Geng, B., Wu, B., & Liao, L. (2022). Determinants of returnees' entrepreneurship in rural marginal China. *Journal of Rural Studies*, 94, 429-438. doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.07.014.
- Zhang, H., Lu, L., & Sun, F. (2021). Changing role of lifestyle in tourism entrepreneurship: Case study of Naked Retreats Enterprise. *Tourism Management*, 84, 104259. doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104259.
- Zhou, L., Wall, G., Zhang, D., & Cheng, X. (2021). Tourism and the (re)making of rural places: The cases of two Chinese villages. *Tourism Management Perspectives*, 40, 100910. doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100910.

How to cite this article:

Davari, A., Ranjbar, M., & Tavakolan, A. (2024). Leveling The Touristic Villages of East Azarbaijan Province, based on the Development of Entrepreneurship, in order to Clarify the Rural Entrepreneurship Policies. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 19(2), 1-13.

ارجا به این مقاله:

داوری، آی تک؛ رنجبر، محسن و توکلان، علی. (۱۴۰۲). سطح بندی روستاهای گردشگری پذیر استان آذربایجان شرقی، بر مبنای توسعه یافتگی کارآفرینی، به منظور تبیین سیاست های کارآفرینی روستایی. فصلنامه مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی، ۱۹ (۲)، ۱-۱۳.

فصلنامه

مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی